

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ג

שם השיעור: מכלול סיפורי מהו? זיקות מסוגים שונים בין סיפורים במקרא

שם המרצה: הרב אלחנן סמט - elsamet@gmail.com

אסף ענברי

לקראת ספרות עברית

מסה זו פורסמה בכתב העת תכלת 9, אביב 2000

... כמעט כל הקורפוס המקראי, מסיפורי האבות עד שיבת ציון, עוסק בקורות העם: בהיווצרותו, במלחמותיו, בהישגיו ובמפללותיו.

...

כל דמות אנושית בתנ"ך, ייחודית ומרשימה ככל שתהא, איננה אלא חוליה בשלשלת הלאומית הארוכה. הביוגרפיה הנפרשת בפנינו לאורך המקרא איננה ביוגרפיה של אדם כלשהו אלא ביוגרפיה של עם, ולכן אין זה מקרה שהסיפור המקראי היחיד החורג מכלל זה, מספר על אדם שאינו מבני ישראל: "איש היה בארץ עוץ איוב שמו".

תחילה מסופר לנו על

הנסיבות שהוליכו להולדתו של העם בפרקי ה"פרה-היסטוריה" של תחילת ספר בראשית. אחר כך מסופר על ילדותו של העם, מנדודי אברהם עד ירידת בני יעקב מצריימה. אחר כך, על "טקס החניכה" של העם ביציאת מצרים ומתן תורה, ואחר כך על "התבגרותו" הטריטוריאלית עם כיבוש הארץ, ועל "בגרותו" הפוליטית במעבר ממבנה שבטי למלוכה ריכוזית. הסיפורים הפרטיים על עקידת יצחק, על הקריירה של יוסף, על ההישרדות של יותם, על השיגעון של שאול, על החיסולים של יהוא או על התכסיס של מרדכי אינם אלא פרקים בסיפור האחד הגדול. שיבוצם ברצף, והעיתוי המחושב שבו משובץ כל אחד מהם, הם המעניקים לסיפורים העצמאיים את משמעותם. לטכניקת סיפור זו, של יצירת משמעות המצטברת בהדרגה על ידי שזירתן של אנקדוטות בזו אחר זו, אין מקבילה כלשהי בספרות המזרח הקדום.⁸

אין זו תפישה קולקטיביסטית, הממעיטה מחשיבותו של הפרט. הקולקטיביזם, שאת גלגוליו לאורך ההיסטוריה אנו מוצאים במשטרים הרודניים השונים ממצרים ומסופוטמיה ועד לבולשביזם והנאציזם, איננו מייחס כל ייחוד לאדם הפרטי (זולת הרודן, כמובן). הקולקטיביזם תופש את כל האנשים החיים במסגרתו כ"כוח אדם" מופשט; אין כל משמעות להבדלים באופי, בכשרון או בדעות בין מרכיביו של "כוח אדם" זה. ואילו התנ"ך מספר על שורה של דמויות מיוחדות במינן, שכל אחת מהן היא תופעה אנושית חד-פעמית. ההבדלים בין שלושת האבות, בין ארבע האמהות, בין שנים-עשר בני יעקב או בין שאול, דוד ושלמה, הם אחד ממאפייניו הבולטים של הסיפור המקראי. אבל דמויות אינדיבידואליות אלו אינן דמויות של אינדיבידואליסטים, אלא של אנשים (מיוחדים מאוד, אכן) המסורים בכל מאודם לקולקטיב השבטי-לאומי. החתירה להגשמת צרכיו של קולקטיב זה היא המעניקה משמעות ומטרה לשאפתנותם כיחידים. קיומם כפרטים אינו נתפש בעיניהם כתכלית לעצמו; מימוש הפוטנציאל האישי שלהם אינו אמביציה אנוכית אלא שליחות – או, בפשטות, אחריות – ובדיוק משום כך הם מממשים פוטנציאל זה בדבקות עקבית ורבת עוצמה.

התנ"ך מראה לנו כיצד אמור הפרט להצטיין על פי דרכו ולתרום את חלקו הייחודי למען מטרה משותפת: יוסף – כפוליטיקאי, משה – כמחוקק, יהושע – כמצביא, שלמה – כשליט. ובדיוק משום כך, התנ"ך מספר לנו לא רק על הצלחותיהם של יחידים אלא גם על כישלונותיהם. עניינים "פרטיים" כמו פרשת שמשון ודלילה, פרשת שאול ובעלת האוב, פרשת דוד ובת-שבע או פרשת אחאב ונבות, חורגים תמיד מחזקת הפרט ומטביעים חותם על ההיסטוריה. התנ"ך מראה לנו כיצד עשוי כל אדם, בכל פעולה מפעולותיו, להשפיע על המציאות לטוב או לרע; אין פטור מאחריות. הייעוד הכללי, הלא אישי, של יצירת "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט ו), אינו אמור להתממש על ידי דיכוי אישיותו של הפרט, אלא להפך, על ידי הידרשות לאישיותו הסגולית והפקת המיטב ממנה. השליחות האחראית, לא ההתבדלות האנוכית, היא המאפשרת לאישיותו של הפרט להוציא לפועל את הגנוז בה. לבנות ולהיבנות.

הסיפורים אברהם

1. י"ב, א-ט אברהם הולך מחין קצו ה' ומעל לאהל כנען
2. י"ד, י"ג-י"ח אברהם, גרני ואלט יורדים מצרימה, גרים לאהל כנען ואלט נפרד מעל אברהם
3. י"ז, א-כז מלחמת המלכים - רביעית אברהם אחי המלכים אברהם
4. ט"ו, א-כא הקטל צדק לאברהם, דניית בין הכתבים
5. ט"ז, א-טז הגר קורח למדבר דהריונה ואלצגאל שמאל דחצית
6. י"ז, א-כז הקטל הצדק לאברהם מלחמה ודניית המלח
7. י"ח, א-י"ט, אהרן המלכים מחכים לאברהם ולשרה לא הולדת יצחק ומצילים את אלט מחורבן סדום
8. כ', א-יח אברהם ושרה קציר
9. כ"א, א-כא הולדת יצחק ונולד הגר ושמאל למדבר
10. כ"ב, א-כז הכרית בין אבימלך לאברהם
11. כ"ג, א-ט נסיון הצדיקה
12. כ"ד, א-כ מה שררה וקדושה דמלחמה המכפלה
13. כ"ה, א-כז הקטל רוקח אפול אלה יצחק
14. כ"ו, א-יח מה אברהם וקדושה וביטול יצחק יחיה

הסיפורים אברהם ויצחק

1. כ"ה, יט-כז אידיש ונצחיותם לא יצחק ושרה
2. כ"ו, א-כז יצחק ושרה קציר, הכרית בין יצחק לאבימלך דבאר
3. כ"ז, א-כז יצחק ואלט אהרן דכר יצחק מעל ונולד לחין
4. כ"ח, א-כז קולת יצחק דניית אהרן ויצחק מלחמה ושרה ואלט
5. כ"ט, א-כז אהרן - הקטל המלחמה (כחג ויצא בלה)
6. ל"א, א-כז אהרן ושרה יצחק ושרה
7. ל"ב, א-כז אהרן ושרה יצחק ושרה